

Nevyčítat muslimům Bin Ládina

V možnosti ospravedlnit násilí není mezi náboženstvími rozdíl

Mark Juergensmeyer je profesorem sociologie a religionistiky na Kalifornské univerzitě v Santa Barbaře a ředitelem tamního centra globálních a mezinárodních studií. Z jeho knih jsou nejslavnější Teror v mysli boží (2000, nakladatelství CDK vydalo roku 2007 český překlad přepracovaného vydání z roku 2003) a Nová studená válka? Náboženský nacionalismus proti sekulárnímu státu (1993). Kniha Teror v mysli boží je unikátní tím, že čerpá z Juergensmeyerových osobních rozhovorů s teroristy různých náboženských vyznání. Jeho zatím poslední knihou je Globální vzpoura. Náboženské výzvy sekulárnímu státu (2008). - Jádrem následujícího rozhovoru vzniklo po Juergensmeyerově přednášce na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze 13. října 2008.

Pane profesore, hlavním předmětem vašeho zájmu je nábožensky motivované násilí. Co si myslíte o budoucích podobách vztahu mezi náboženstvím a násilím? Řekl byste, že v souvislosti s globalizací bude nábožensky motivované násilí spíše narůstat?

Nemám žádnou křišťálovou kouli, a nemohu tedy předpovídat budoucnost. Z mého dosavadního bádání ale vyplývá, že nábožensky motivované násilí souvisí se širšími sociálními faktory - s pocitem ztráty identity a s pocitem nedostatku morální odpovědnosti v postmoderním světě. Svět již nevidíme jednoduše rozdělený mezi dvě velmoci a také již nejme přesvědčeni, že osvícenskou ideu sekularismu je možné aplikovat na všechny a všude. Jde tedy o situaci fluidní, "tekuté" identity a "tekuté" ideologie. A důsledkem toho je pocit nejistoty - jak sociální či kulturní, tak osobní. Náboženskému násilí můžeme rozumět jako reakci na tuto situaci.

Když hovořím o náboženském násilí, mám na mysli takové násilí, které je legitimováno skutečně nábožensky. Náboženství zde tedy není jen zástěrkou pro jiné - sekulární - motivace. Ano, je možné, že takové náboženské násilí bude pokračovat. Závisí to však na dvou faktorech: na tom, nakolik si náboženské ideologie legitimizující násilí budou schopny udržet popularitu, a na tom, jak budou reagovat politici a sekulární úřady. Můžeme např. srovnat dva teroristické útoky ve Spojených státech amerických - bombový útok na federální budovu v Oklahomě v roce 1995 a útok z 11. září 2001. Za oběma byla velmi podobná ideologie i podobný cíl. Teroristé v obou případech sdělovali svým náboženským komunitám velmi podobné poselství: probudte se, síly zla ničí posvátný řád naší kultury! Ale odpověď vlády byla zcela odlišná. V prvním případě, v němž útočník byl křesťanem, se nehovořilo o tom, že by křesťané byli nepřátelé naší země, a křesťané nebyli zadržováni na hranicích jako potencionální teroristé. Výsledkem pak bylo, že hnutí, které stálo za tímto teroristickým činem, ztratilo mnoho ze své popularity a bylo více marginalizováno. A v současné době nemají USA žádné problémy s křesťanským terorismem. Útoky z 11. září byly ovšem využity k obviňování kritiků sociálního řádu, v němž mnozí přestali věřit. Naše vláda ve své odpovědi na teroristický čin použila symboliku kosmické války, což ovšem bylo ideologické východisko samotných teroristů.

Hovoříte o politické či společenské odpovědi na náboženské násilí. Vaše analýzy však ukazují, že kulturním kontextem vzestupu náboženského násilí je ztráta identity, ztráta odpovědnosti a ztráta jistoty. To jsou hodnoty, jež tradičně zajišťují či poskytují právě náboženství. Myslíte si, že je třeba, aby zde byly také nějaké specificky náboženské odpovědi na náboženské násilí? Jak by tyto odpovědi mohly vypadat?

Věřím, že náboženství je velmi důležitou součástí jak samotného problému, tak i jeho řešení. Náboženství tradičně hovoří o potřebě morální autority, o potřebě smyslu pro spirituální společenství a o potřebě kulturní identity. Sekulární vláda nemůže nic z toho poskytnout. Ovšem všechny tyto potřeby mají svůj sociální či politický rozměr a pokud jsou uspokojovány pouze náboženskými institucemi, jedná se o náboženský eskapismus, jenž spočívá ve vytváření separovaných komunit. Náboženství však mohou být součástí řešení pouze tehdy, kdy jsou součástí světa. A v éře globalizace, kdy se tak mnoho společností stává pluralitnějšími a multikulturními, nemůže být náboženská dimenze společnosti konfesně vyhraněná, nemůže se jednat o perspektivu pouze jedné skupiny. Náboženská odpověď nemůže některé lidi zvýhodňovat.

Dalo by se říci, že v určitém ohledu je nejúspěšnějším příkladem řešení tohoto problému situace v USA, kde došlo k vytvoření nábožensky pluralitní společnosti, v níž se sdílejí společné hodnoty, jež nejsou konfesně vyhraněné

Ano, ačkoli je třeba připomenout, že k jistému konfesnímu vyhranění došlo v době vlády G. W. Bushe, který ve svých promluvách používal náboženský, ba dokonce křesťanský jazyk. Ale ani on nepoužíval jazyk, jenž by byl čistě dogmatický a jenž by preferoval konkrétní náboženskou skupinu. Obecně vzato tedy skutečně platí, že v USA máme náboženskou občanskou společnost, občanské náboženství, jež poskytuje společné hodnoty. A myslím, že v některých aspektech je občanské náboženství úspěšné. Ale ve světě jsou i jiné příklady takových snah. Je přitom zajímavé pozorovat, jak jsou tyto snahy ovlivněné místními tradicemi. Např. před nějakým časem jsem se účastnil velmi zajímavé diskuse zástupců občanské společnosti v Iráku. Muslimové, křesťané, Židé i sekularisté tam vedli dialog o možných modelech jejich budoucí společnosti. Bylo až dojemné sledovat, jak byli ve svých představách schopni nalézt společné prvky. Velký dojem na mne udělala jedna z diskutujících, která byla feministka. Zdůrazňovala ovšem, že nechce, aby do Iráku přišel americký model feminismu, nýbrž že musí jít o feminismus muslimský.

Ve svých studiích poukazujete na významné podobnosti mezi ideologií, jež vedla Timothy McVeighe k útoku na oklahomskou federální budovu, a tou, jež vedla Mahmuda Abouhalimu či Usámu bin Ládina k útokům na Světové obchodní centrum. Nejsou zde však také významné rozdíly? Hnutí křesťanské identity je v rámci křesťanství zcela marginální. Teologie tohoto hnutí je většinou křesťanů považována za neslučitelnou s tradiční křesťanskou naukou. Je vlastně spíše politickou ideologií než teologií. Mohou aktivity takového hnutí reprezentovat příklad křesťanského terorismu? Bylo hnutí křesťanské identity nějak vážně přijímáno křesťany hlavního proudu před tím, než došlo k onomu bombovému útoku v Oklahoma City?

Jak McVeigh, tak i bin Ládín byli na okraji svých náboženských komunit. Velmi málo muslimů podporuje násilné akce, které obhajuje bin Ládín, velmi málo jich také věří v globální džihád. Proto je vhodnou odpovědí na bin Ládínovy aktivity izolovat ho a nepohlížet na všechny muslimy jako na potencialní teroristy. Jeho pozice je velmi podobná pozici McVeighově. I on je na okraji nejen křesťanství jako takového, ale dokonce i na okraji hnutí křesťanské identity, s nímž je spojen pouze nepřímo. Bin Ládín i McVeigh jsou političtí extremisté, kteří svůj extremismus halí do náboženského jazyka. Stejně jako nevyčítáme křesťanům McVeighe, neměli bychom vyčítat muslimům bin Ládina.

Jste toho názoru, že mezi náboženstvími není žádný rozdíl v potenciálu k násilí?

Nejsou zde rozdíly. Dokonce i někteří buddhisté se v situacích, jaká je na Srí Lance, uchylují k násilné politické aktivitě. Použili ideje buddhistické tradice k ospravedlnění svých činů. Přitom se má za to, že buddhismus je založený na nenásilí. Židovský terorista zavraždil izraelského premiéra Jicchaka Rabina, sikhové a hinduisté používají násilí proti sobě navzájem i proti muslimům a dějiny křesťanství zanechaly mnoho krvavých stop. Kvůli současnému neklidu na Blízkém Východě a v Jižní Asii je světová pozornost soustředěna na násilí muslimských aktivistů, ale většina muslimů stejně jako kdokoliv jiný násilí odmítá.

Pavel Hošek, Miloš Mrázek